

# Osmanlı Döneminde Kuzey Makedonya'da Mevlid Kültürünün Yaygınlaşmasında Vakıfların Rolü\*

Mumin Omerov\*\*

## Özet

Süleyman Çelebi'nin (ö. 825/1422) kaleme aldığı Vesîletü'n-Necât (Kurtuluş Vesilesi) ya da halk arasında bilinen meşhur ismiyle Mevlid, yazıldığı tarihten itibaren Osmanlı toplumu tarafından kabul görmüş ve muhtelif merasimlerde okutulmuştur. Mevlid kültürü, Osmanlı Devleti'nin fetih politikaları doğrultusunda Anadolu'dan Balkan coğrafyasına intikal etmiştir. Makedonya topraklarında vakıflar ve hayırseverler vasıtasıyla kısa sürede teâmül haline alan mevlid okumaları, sosyal hayatın pek çok alanında etkili olmuştur. Nitekim vâkıfların, Hz. Peygamberin doğum günü, mübarek gün ve gecelerde okuttukları mevlidin, zamanla açılış törenleri, sünnet, düğün, cenaze, vb. iyi ve kötü günlerde de okutulması gelenek haline gelmiştir. Vakfiyelerdeki veriler ışığında, mevlidin hangi zaman dilimlerinde okutturulduğu, merasime katılanlara nelerin ikram edildiği, mevlithanlara vazifeleri karşılığında ne kadar ücret ödendiği gibi konularda teferruatlı bilgiler mevcuttur. Bu çalışmada Makedonya'da mevlid hizmetlerine yönelik kurulan 24 vakıf hakkında malumat verilecektir.

**Anahtar Kelimeler:** Osmanlı, Makedonya, vakıf kurumu, vâkıf, mevlid.

## The Role of Pious Endowments in the Spreading the Mawlid Culture in Northern Macedonia during the Ottoman Period

### Abstract

Vesîletü'n-Necât (Path to Salvation) written by Süleyman Çelebi (d.825/1422), popularly known as Mawlid, was well received by the Ottoman society since the date it was written and was recited in various ceremonies. The Mawlid culture was transmitted from Anatolia to the Balkan geography in line with the conquest policies of the Ottoman Empire. The recitation of the Mawlid, which became a custom in a short time through pious endowments and philanthropists in Macedonian lands, was influential in many areas of social life. As a matter of fact, the recitations organized by pious endowments on the Prophet's birthday and blessed days and nights, had become a tradition in opening ceremonies, circumcision ceremonies, weddings, funerals and similar occasions in time. In the light of the data from the pious endowments, detailed information is available on issues such as when the Mawlid was recited, what was served to those attending the ceremony, and how much the Mawlidhan was paid for their duties. In this study, information on 24 pious endowments established for Mawlid services in Macedonia will be provided.

**Keywords:** Ottoman, Macedonia, institution of endowment, pious endowment, mawlid.

\* DOI: 10.16971/vakiflar.895881

Makalenin Geliş Tarihi / Received Date: Mart 2021 / March 2021

Makalenin Kabul Tarihi / Accepted Date: Mayıs 2021 / May 2021

\*\* Dr. öğretim görevlisi İslami Bilimler Fakültesi Üsküp-KUZEY MAKEDONYA  
e-posta: alikoc\_mumin@hotmail.com; https: ORCID: 0000-0002-1262-393X.

## Giriş

### Allah adın zikredelim evvela Vâcib oldur cümle işte her kula

Osmanlı toplumu, dinî değerlere bağlılığı ile bilinmektedir. Kuşkusuz ki bu değerlerin zirvesinde Allah'a itaat ve Resûlullah sevgisi yer almaktadır. Hz. Peygamber'e duyulan engin sevgi ve özlem nedeniyle insanlar her fırsatta O'na bağlılıklarını çeşitli etkinlikler düzenleyerek izhar etmeye çalışmışlardır. Müslümanlar, Hz. Muhammed'in dünyaya teşriflerinin sene-i devriyesi sebebiyle, aşr-ı şerifler, duâlar, naatlar, kasîdeler, münâcâtlar, ilâhîler ve mevlidler okumuştur (Pekolcay, 2013: 3-23; Türer, 2009: 359). Zikredilenler arasında Osmanlı toplumunda en çok rağbet gören mevlid kültürü olmuştur. İslam Tarihi'nde ilk resmi mevlid merasimi Fatımîler döneminde icra edilmiştir. Zira Fatımîler; Hz. Peygamber ile birlikte, Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve devletin halifesi için de mevlid törenleri tertip etmiştir. Bu kutlamalar saray dâhilinde düzenlendiğinden dolayı umumiyetle katılımcılar da devlet erkânından oluşmuştur (Karataş, 2008: 50).

Günümüzde icra edildiği şekliyle mevlid cemiyetinin ilk düzenlenmesini sağlayan ve kurallarını oluşturan kişi Selâhaddîn Eyyûbî'nin (ö. 589/1193) damadı olan ve hayırseverliğiyle nam salmış Erdebil Atabeyi Muzafferüddîn Gökböri'dir (ö. 630/1233). Gökböri her sene Erdebil'de mevlid etkinlikleri organize etmiştir. Hz. Peygamber'in doğum gününe birkaç ay kala civar şehirlerden çok sayıda insan Erdebil'e gelir ve burada değişik faaliyetler icra ederlerdi. İlim adamları, şairler, sûfiler ve toplumun mümtaz efradının iştirak ettiği merasimlerde, dışarıdan gelenler en iyi şekilde ağırlanırlardı. Bu törenler için Safer ayında şehrin sokakları ışıklandırılırdı. Mevlid Kandili akşamında Gökböri'nin de katıldığı fener alayı düzenlenir, gündüzünde ise ilim erbabı, meydana toplanan halka vaaz-ü nasihatte bulunur ve akabinde merasime gelenlere çeşit çeşit hediyeler takdim edilirdi. Böylece Mevlid Kandili âdeti bir bayram havası içinde kutlanırdı. Muharrem ayında başlayıp Hz. Peygamber'in doğum günü olan on iki Rebi'ülevvel gününe kadar devam eden bu görkemli cemiyetler için Gökböri her sene üç yüz bin dinar tahsis ederdi (İbn Hallikân, 1977: 116-119; Çetin, 2001: 73-75; Karataş, 2008: 50-51).

Tarih boyunca Hz. Peygamber'e duyulan özlem ve muhabbet etrafında pek çok mevlid kaleme alınmıştır. Ancak bu mevlidler arasında hiçbiri Bursa Ulu Camii'nin lahûti atmosferinde H.812/M.1409 yılında Süleyman Çelebi tarafından yazılan Vesîletü'n-Necât adlı eser kadar toplum nazarında meşhur olmayıp rağbet görememiştir.<sup>1</sup> Bu manzum şaheser yazıldığı andan itibaren Osmanlı toplumu tarafından çok sevilmiş ve çeşitli vesilelerle okutulmaya başlanmıştır. Mevlid okutma âdeti, Anadolu'da her geçen gün yayıldığı gibi Osmanlı Devleti'nin fetih stratejisi doğrultusunda Balkan coğrafyasına da taşınmıştır

Osmanlı Devleti, Makedonya topraklarını fethetmesinin ardından bölgede hızlı ve planlı bir iskân gerçekleştirmiştir. Bölgeye yerleşen Türkler, Anadolu'da yaşadıkları gelenek ve göreneklerini iskân ettikleri yerlerde de yaşatmaya çalışmışlardır. Böylece Makedonya şehirleri, vakıflar ve hayırhahlar eliyle imar ve ihya edilmiş, İslami bir ruh ve hüviyet kazanmıştır. Mıntıka imar faaliyetleriyle birlikte, dinî, ilmî, siyasî, iktisadî, sosyal ve kültürel alanda da gelişmeler kaydedilmiştir. Makedonya'da vakıf müessesesi etrafında

1 Balkanlardaki mevlitlerle ilgili detaylı bilgi için ayrıca bk. Okıç (1975: 17-78), İzeti (2007: 345-352), Ahmed (2009: 434), Baki (2009: 450).

pek çok hizmet hayat bulmuş ve uzun yıllar faaliyetlerini ek desteklere ihtiyaç duymadan sürdürmüştür. Bu hizmetlerden biri de mevlid okutma geleneği olmuştur. Makedonya'da vakıf tesis eden iyilikseverlerin bir kısmı, vakıf gelirlerinden bütçe ayırmış ve bu parayla mübarek gün ve gecelerde mevlid okutmuştur. Vakfiyelerden anlaşıldığı kadarıyla genellikle mevlid okutulması, Hz. Peygamber'in doğum günü olarak kabul edilen Rebi'ülevvel ayının on ikinci gecesinin yanı sıra zamanla Regâip, Berat, Mîraç ve Kadir gecelerinin de vazgeçilmezlerinden olmuştur. Cami, tekke, medrese ve ev gibi mekânlarda tilâvet edilen Kur'ân-ı Kerîm ile okunan mevlid ziyafetine katılan halka da vakıf fonlarından türlü ikramlar sunulmuştur. XIX. asra gelindiğinde camilerde yapılan mevlidlerin haricinde kadın ve erkek vakıf kurucularından bazıları vakfiyelerinde, evlerinde de mevlid okuttuklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla mevlid okutma âdeti, vâkıflar tarafından camilerin dışında evlere de intikal etmeye başlamıştır. Zamanla halk arasında mevlid okutma geleneği o kadar yaygınlaşmıştır ki insanlar sevinç anları olan düğün, sünnet, hac dönüşü, askerden terhis akabinde, yeni eve taşınma esnasında vb. günlerde Allah'a şükürlerini ifade etmek maksadıyla mevlidin bazı bölümlerini veya tamamını okutmuşlardır. Ayrıca insanlar; kederli ve sıkıntılı zamanlarında teselli ve şifa bulma ümidiyle mevlid okutup Kur'ân tilâvet ettirmişlerdir. Makedonya'da toplumun her kesiminden insanın benimsediği mevlid kültürü, bireylerin önemli gördüğü, sevinç ve üzüntü duydukları etkinliklerde okutulmuş ve günümüzde de bu teâmül hâlâ güncelliğini muhafaza etmektedir. Bu makalede, Makedonya'da kurulan mevlid vakıfları hakkında bilgi verilip, mevlidin bölgede yaygınlaşmasında vakıf bânîlerinin sağladıkları katkılar, vakfiyelerdeki bilgiler ışığında değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

### 1. Osmanlı Dönemi Makedonya'sında Kurulan Mevlid Vakıfları

Makedonyalı vakıf bânîlerinin mevlid okutmaya verdikleri değer arkasında kuşkusuz ki Hz. Peygamber'e gösterdikleri sevgi ve hürmet yatmaktadır. Vâkıflar, mevlid okutma gelenek ve göreneğinin kendi hayatlarıyla sınırlı olmasına razı olmamış ve bunu ebedileştirmek istemişlerdir. Nitekim mevzu ile ilgili vakfiyeler mercek altına alındığında çok sayıda mevlid vakfının bulunduğu ve bunlardan bazılarının hizmetlerini yüzyıllarca sürdürdüğü görülmektedir (Karataş, 2008: 56). Makedonya'da mevlid okutma ananesine yönelik, toplumun her kesiminden insanın vakıf kurduğu veya vakfından fon ayırdığı müşahede edilmektedir. Farklı statüleri haiz olan vakıf kurucularının, yaşadıkları şehirler ve yaptıkları faaliyetler hakkında aşağıdaki tabloda geniş bilgi verilmiştir.

Tablo 1'de görüldüğü üzere Makedonya'da, mevlid vakfı kuranların önemli bir kısmının Üsküp ve Manastır'da ikamet ettiği gözlenmektedir (Omerov, 2020: 259). Nitekim Osmanlı idaresi boyunca Makedonya bölgesinde en çok vakfın kurulduğu merkezlerin başında Üsküp ve Manastır kentleri gelmektedir. Bu şehirler, Osmanlı yönetimi süresince, gerek siyasi ve idarî gerekse kültürel ve ilmî faaliyetlerin en yoğun yaşandığı merkezler olmuştur. Mezkûr kentler, Osmanlı Devleti tarafından askeri üs olarak kullanılmalarının yanında, ticaret güzergâhlarında olmaları hasebiyle hem gelişmiş hem de stratejik pozisyonlarını her devirde muhafaza etmiştir. Binaenaleyh mevlid vakıfları da bu merkezlerde daha fazla kurulmuştur. Yukarıda sözü edilen iki merkeze nazaran daha küçük yerleşim yerleri olan Ohri, Kriva Palanka, Köprülü ve İştîp'te mevlid okutulmasına yönelik sadece birer vakıf ihdas edilmiştir. Makedonya'da bu zikredilen şehirlerin, ekseriyetle kaza ve nahiye olarak teşkilatlanması aynı zamanda az sayıda mevlid vakfının kurulmasıyla da irtibatlı olduğu tahmin edilmektedir. Vakfiyelere kaydedilen mevlid vakıflarının yanı sıra kayıtlara girmeyen pek çok mevlid bulunmaktadır. Özellikle evlerde, çeşitli programlar için gerçekleştirilen mevlidler bu zikredilen sayıların dışında bırakılmaktadır.

**Tablo 1: Makedonya'da Mevlid Hizmetlerine Bütçe Ayıran Vâkıflar**

	Vâkıf İsmi	Yer-Yıl	Mevlid	Merasim için ayrılan bütçe	Mevlid Sayısı
1	Yahya Paşa	Üsküp, Bulgaristan ve İstanbul 912/1506	Mevlid okutma	50 akçe	1
2	Muhyiddin Efendi b. Abdülvehhab	Üsküp 1001/1592	Mevlid okutma	5 dirhem	1
3	Süleyman Efendi	Üsküp-Bosna 1088/1677	Mevlid, Kur'ân	2.100 akçe	1
4	Ayşe Hatun bt. Hüdaverdi	Manastr'da 1093/1682	Mevlid,	-	
5	Müftüzâde Abdülbaki Efendi	Üsküp 1128/1715	Mevlid, Kur'ân	7 akçe	1
6	Şafizade Seyyid Sadi Efendi	Üsküp 1131/1718	Mevlid	1 akçe	1
7	Ohri Kaymakamı Şerif Ahmed Bey	Ohri 1262/1846	Mevlid, Kur'ân ve kelime-i tevhid	Miktar <sup>2</sup>	1
8	Ümmü Gülsüm bt. Ahmed Ağa	Manastr 1266/1850	Mevlid	75 kuruş	4
9	Pembe Hanım b. Yusuf Ağa	İştîp 1278/1861	Mevlid	-	3
10	Ümmü Gülsüm bt. el-hâc Ali	Manastr 1278/1861	Mevlid, Hatim	Kira gelirinden	3
11	el-Hâc Abdülatif Ağa b. Mehmed	Manastr 1282/1865	Mevlid ve Helva		1
12	Güzide Hanım bt. Abdullah	Manastr 1286/1870	Mevlid, şeker, gül suyu ve şerbet	2 hisse	1
13	Şakir Ağa b. Köse Hüseyin	Manastr 1288/1871	Mevlid ve Vaaz	300 akçe	1
14	Derviş Mehmed b. Tahir	Köprülü 1294/1878	Mevlid ve Helva	3 sehim	1
15	el-Hâc Seyyid Hasan Rıza Efendi b. Numan	Kriva Palanka 1310/1893	Mevlid, kelime-i tevhid ve yemek	Erik bahçeleri ve bağın kira gelirinden karşılanmıştır.	2
16	Hacı Süleyman Ağa b. Kara Veli Mustafa Ağa	Köprülü 1312/1895	Mevlid	Bir dükkânın kira geliri tahsis edilmiştir	1
17	Fatma Hanım bt. Ebu Bekir	Manastr 1314/1896	Mevlid ve Vaaz	2 sehim	1
18	Güşah Hanım bt. Ömer Ağa	Manastr1318/ 1900	Mevlid ve Vaaz	1 sehim	1
19	Emine Hanım bt. Mustafa Bey	Manastr 1320/1902	Mevlid ve Vaaz	50 kuruş	1
20	Sabiha Hanım bt. Malik Paşa	Manastr 1321/1903	Mevlid ve Vaaz	Ücret belirtilmemiştir	8
21	Münire Hanım bt. Mustafa Efendi	Manastr 1324/1906	Mevlid ve Vaaz	3 lira-i Osmani	8
22	Hanife Hanım bt. Selim Efendi	Manastr 1324/1906	Mevlid ve Vaaz	Mağaza kira gelirinden	1
23	Eşrefe hanım bt. Ahmed	Manastr 1328/1910	Mevlid ve Vaaz	2 sehim	8
24	Bahtiyar Bey b. Mehmed Bey	Manastr 1329/1911	Mevlid, Vaaz ve Hatim	Ev kira gelirinden	1

2 Ohri Kaymakamı Şerif Ahmed Bey, bir sene içinde Kur'ân, hatim, kelime-i tevhid ve mevlid okuyan 10 kişiye 3.000 kuruş tahsis etmiştir. Ancak mevlid merasiminde harcanacak miktar hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir (VGMA, Defter 581, Sayfa 381, Sıra 282).

Makedonya bölgesinde vâkıflar, mevlid etkinliklerinde ne kadar bütçe ayırdıkları konusunda vakfiyelerde teferruatlı bilgiler vermişlerdir. Vakıf kurucularının bir kısmı mevlid merasiminde harcanacak fonlar hakkında detaylı bilgi verirken, diğer bir kısmı ise ayrıntılı malumat sunmamıştır. Mevlid hizmetlerine kaynak ayıranlar arasında en yüksek miktarı Süleyman Efendi tahsis etmiştir. Kendisi, mevlid programı için 2.100 akçe ayırmıştır. Onu, 300 akçeyle Şakir Ağa ve 75 kuruşla Ümmü Gülsüm Hanım takip etmiştir. Diğer vakıf banileri de mevlid için çeşitli miktarlarda ücret ayırmışlardır. Bazı vakıf kurucuları ise mevlid organizasyonunda tasarruf edilecek sermaye hakkında bilgi vermemişlerdir.

Zikredilen tabloda görüldüğü üzere 24 vâkıfın yarısını kadınlar diğer yarısını da erkekler oluşturmaktadır. Makedonya bölgesinde mevlid kültürünün yaygınlaşmasında kadın ve erkek vakıf kurucularının eşit seviyede katkı sağladıkları görülmektedir. Bu 24 vakfın kuruluş amaçları sadece mevlid okutmaya dair olmamıştır. Vakıf bânileri; dinî, eğitim ve sosyal hizmetlerin sürdürülmesini finanse ettikleri gibi aynı zamanda mevlid okutturmak için de vakıf gelirlerinden bütçe tahsis etmişlerdir. Dolayısıyla makalede vakıfların diğer hizmetleri hakkında bilgi verilmeyip, sadece mevlid ile ilgili hususlar üzerinde durulacaktır.

#### **A. Erkekler Tarafından Kurulan Mevlid Vakıfları**

Makedonya'da mevlid kültürünün yerleşmesi ve benimsenmesinde toplumun her kesiminden müteşekkil fertlerin katkısı olmuştur. Vakıf kurucularının sosyal statülerine baktığımızda, devlet erkânından ilmiyeye, tasavvuf erbabından seyyidlere, şeriflerden reayaya kadar, muhtelif statülere ve mesleklere sahip olan kimselerin mevlid vakfı tesis ettiği mülhaza edilmektedir. Makedonya'da, erkekler tarafından ihdas edilen vakıflarda, mevlid kiraat ettirme ile ilgili pek çok örnek bulunmaktadır Ancak makalenin bu kısmında erkek vâkıfların vakfiyelerinden birkaç misal vermekle iktifa edeceğiz.

Mevlid okutma geleneğinin, Vesîletü'n-Necât adlı eserin Bursa'da 812/1409 senesinde yazılışından takriben bir asır sonra Makedonya bölgesinde yayılmaya başladığı vakfiyelerde görülmektedir. Makedonya topraklarında mevlid okutulması adına ilk fon ayıranlardan biri de devlet erkânından Yahya Paşa'dır. 912/1506 tarihli vakfiyede Yahya Paşa, din, eğitim, sosyal ve belediye hizmetleri yanı sıra mevlid okutulması için de 50 akçe tahsis etmiştir. Vâkıf, her yıl Rebi'ülevvel ayının ilk Cuma gecesinde kendisinin inşa ettirdiği camide mevlid okunmasını ve bu görevi icra eden mevlithana da 50 akçe ücret verilmesini vakfiyede bilhassa belirtmiştir (VGMA, 629, Sayfa 423, Sıra 333). Ayrıca Yahya Paşa, mübarek gün ve gecelerde vâkıf imaretinde özel yemekler pişirilip fakir ve yoksul kimselere verilmesini şartları arasına ilave etmiştir. Bu vakfın Makedonya'da Osmanlı hâkimiyetinin sonuna kadar faaliyetlerini aksatmadan devam ettirdiğini, çeşitli arşiv kayıtlarından takip etmek mümkündür (BOA, AE, SAMD, Dosya No 41, Gömlek No 4061). Dolayısıyla arşiv vesikalarından hareketle Yahya Paşa Vakfı'nda her yıl ifa edilen mevlid okutma geleneğinin asırlarca devam ettiği anlaşılmaktadır.

Makedonya'da mevlid kültürünün kökleşmesine katkı sağlayan diğer bir kesim de Hz. Peygamber'in soyundan olan Seyyidler ve Şerifler'dir. Nitekim Makedonya vakıflarından birkaçının vakfiyesinde, vakıf kurucusunun es-seyyid veya seyyid-i sâdâtan oldukları ifade edilmiştir. Vakfiyelerde bu tür unvanları kullananların umûmen Resulullah'ın soyundan geldikleri kabul edilmektedir (Ahmet Rif'at, 1988: 1-115; Buzpınar: 322-324).

Seyyidlere bir örnek teşkil etmesi için el-Hâc Muhyiddin Efendi vakfını verebiliriz. Vakfiyedeki bilgilere göre Üsküp'ün İbn-i Payko Mahallesi'nde ikamet eden "seyyid-i sâdâtan eşref-i benamdan" es-Seyyid el-Hâc Muhyiddin Efendi b. Abdülvehhab Efendi 1001/1592 tarihinde ihdâs ettiği vakfında, diğer hizmet-

lerin yanında mevlid okutulması için de ödenek ayırmıştır. Vâkîf, “Senede bir kere cami-i şerifte Mevlid-i Nebi Aleyhisselam kırâat oluna, mevlid hitâmında aşırhanlar ile mevlid-i şerifte salât-u selâm getiren müezzin efendilere birer sırma gümüşü veyahut bedeli, mevlithana da üç dirhem sırma gümüş veya bedeli verüle” demiştir (VGMA, Defter 990, Sayfa 3, Sıra 3). Ancak vâkîf, mevlidin yıl içerisinde hangi zaman diliminde okunacağı hususunu vakfiyede sarahaten belirtmemiştir. Büyük ihtimalle bu mevlid de diğer vakıf mevlidleri gibi mübarek gün ve gecelerin birinde okutulmuştur.

Üsküp ve Bosna'da vakıfları bulunan Süleyman Efendi, kurduğu vakıfta, din, eğitim, sosyal ve belediye hizmetleriyle birlikte mevlid okutulması için de önemli bir meblağ tahsis etmiştir. Buna ek olarak vâkîf, merasimde harcanacak bütçe ve yapılacak ikramlar hakkında detaylı malumat vermiştir. Süleyman Efendi'nin mevlid etkinliği için ayırdığı 2.100 akçelik bütçe, mevlid töreni için ayrılan en yüksek miktar olma özelliğini taşımaktadır. 1088/1677 tarihli vakfiyede Süleyman Efendi, Mahmud Bey Camii'nde sesi güzel olan bir kimsenin mevlid okumasını istemiş, okuyan mevlithana da 300 akçe tahsis etmiştir. Vâkîf, camiye mevlidi dinlemeye gelenleri de ihmal etmeyip, onlar için de 1800 akçe fon ayırmıştır. Bu para ile mütevellî; şerbet, güllaç ve buhur tedarik edip, bunları orada bulunan insanlara sunmuştur. Ayrıca Süleyman Efendi, okunan mevlidin sevabının babası Mürvet Ağa'nın ruhuna hediye edilmesi dileğinde bulunmuştur (VGMA, Defter 744, Sayfa 155, Sıra 39). O, okuttuğu mevlidle babası Mürvet Ağa'nın isminin yılda bir anılmasını sağladığı gibi vefat eden bir kimsenin ardından okunan mevlid ve benzeri âdetlerin giderek ritüel haline dönüşmesine de öncülük etmiştir.

Balkanlarda vefat edenlerin ardından okutulan mevlid, mukaddes gecelerin birinde olabileceği gibi, vefatın kırkıncı gecesi yahut sene-i devriyelerinde de olabilmekteydi. Zamanla bu tür âdetler Makedonya ve Balkan toplumlarında gelenek halini almış ve vefat edenin arkasından en az bir defa mevlid okutulup ziyafet verilmiştir. Vakıf bânîleri, vefat edenin ardı sıra mevlid okutulmasına dönük bütçe ayırdıkları durumlarda bu uygulamalar her yıl tekrar edildiği için toplumda daha hızlı yayılma imkânı bulmuş ve halkın hafızasının derinliklerine yerleşmiştir.

Makedonya'da devlet yöneticileri ve seyyidlerin yanı sıra ilim erbabı da mevlid okutulmasına ehemmiyet vermiş ve tesis ettikleri vakıflarından kaynak ayırmıştır. Bu hususa bir misal teşkil etmesi adına Müftüzâde Abdülbaki Efendi Vakfı zikredilebilir. Vâkîf, 1128/1715 tarihli vakfiyesinde çeşitli hizmetlerle birlikte 7 akçe de mevlid okutmak için tahsis etmiştir. Vâkîf, Rebi'ülevvel ayının on ikinci gecesi Üsküp'teki Mustafa Paşa Camii'ne ulema ve fukaranın davet edilmesini ve toplanan cemaate mevlid-i şerif okunmasını talep etmiş, mevlithana da 7 akçe ücret ödenmesini bilhassa vakfiyede tebarüz ettirmiştir (VGMA, Defter 988, Sayfa 286, Sıra 184). Muhasebe kayıtlarında, bu vakfın sonraki asırlarda da hizmetlerini devam ettirdiği görülmektedir. Bu bağlamda vâkîfın şartları doğrultusunda her yıl mevlid okutma geleneğinin de sürdürüldüğü düşünülmektedir (BOA, EV. D. 11437). Nitekim 1715 yılında Mustafa Paşa Camii'nde başlayan mevlid okutma âdeti, 20. Yüzyıl başında Balkan Savaşları'ndan sonraki süreçte zaman zaman sekteye uğramış olsa da, günümüzde camilerde mübarek gün ve gecelerde mevlid ve ilahi okuma ile Kur'ân tilâveti geleneği hâlâ canlılığını korumaktadır.

Allah ve Peygamber sevgisinin en yoğun yaşandığı yerlerden biri de kuşkusuz ki tekkelerdir. Her kesimden insanın duygularına tercüman olan mevlid, tasavvuf erbabı tarafından da hoş karşılanmış ve çeşitli törenlerde okunmuştur. Tekkelerdeki mevlid etkinliğine bir misal oluşturması için Halvetî Tekkesi'ne intisap eden Derviş Mehmed'in kurduğu mevlid vakfını zikredilebilir. 1294/1878 yılında Köprülü'de ikamet

eden Derviş Mehmed, tesis ettiği vakfın gelirlerinden 12 sehmi ayırmıştır. 12'den 9'u tekkenin diğer ihtiyaçlarına sarf edilmiş, 3 sehmi ise mevlid kandili için tahsis edilmiştir. Bu para ile Mevlid Kandili münasebetiyle Derbend Tekkesi'nde âdet olduğu üzere mevlid okunmuş ve helva yapılıp merasime katılanlara tevzi edilmiştir (VGMA, Defter 988, Sayfa 210, Sıra 121). Vâkıfın, tekkede âdet olduğu ifadesinden anlaşılıyor ki, daha önceki zamanlarda da her yıl Mevlid Kandilinde tekkede mevlid okutulup helva ikram edilmiştir. Muhtemelen bu tekke geleneğinin akamete uğramasını arzu etmeyen vâkıf, varidatından ayırdığı kaynakla, bu geleneğin devam etmesini istemiştir.

Mevlid merasimi akabinde helva dağıtıldığına yönelik diğer bir örnek ise Manastr'ın karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Manastr'ın Kara Oğlan Mahallesi'nde ikâmet eden el-Hâc Abdüllatif Ağa b. Mehmed 1282/1865 yılında kurduğu vakfın gelirlerinden Mevlid Kandili'nde mevlid okutmak için pay ayırmış ve merasime gelenlere de etkinlik sonrası helva verilmesini şart koşmuştur. Ancak vâkıf, mevlid programına harcanacak bütçe hakkında vakfiyede herhangi bir malumat vermemiştir (MŞS 128, v. 70). İhtimal ki vakfın vâridatı doğrultusunda mevlid okutma ve helva için ödenek tahsis etmiştir.

Umumi olarak Osmanlı döneminde mevlid etkinliğini müteakip, şerbet, gül suyu, buhur, güllaç ve helva gibi ikramların yapıldığına dair vakfiyelerde pek çok veri mevcuttur. Mevlid sonrası sunulan ikramların günümüzde çeşitlenerek ve yaygınlaşarak devam ettiği müşâhede edilmektedir. Camilerde icra edilen mevlidlerin peşinden bazı hayırseverlerin, cami çıkışı cemaate lokma, lokum, gofret, helva, gül suyu vb. ikramları yaptırıldığına çokça tanık olmaktadır. Evlerde, tertip edilen mevlidlerde yukarıda zikredilen ikramların yanı sıra bölgeden bölgeye farklılık gösteren yöresel yemekler de verilmektedir. Kökleri asırlar öncesine dayanan bu ananelerin özünü yitirmeden nesilden nesile çeşitlenerek ve gelişerek nasıl devam ettiğini vakfiyelerdeki bulgulardan ve günümüz teâmüllerinden mukayese ederek kavramak mümkündür.

## **B. Kadınlar Tarafından Kurulan Mevlid Vakıfları**

Makedonya bölgesinde mevlid kültürünün yaygınlaşması ve teâmül halini almasında erkek vâkıflar ile birlikte kadın hayırseverler de başat rol oynamıştır. İhdas ettikleri vakıflarda dinden eğitime, tarikattan belediye hizmetlerine kadar geniş bir sahada faaliyet göstermiştir. Kurdukları vakıflarda, diğer hizmetlerin yanında mübarek zaman dilimlerinde mevlid ve Kur'ân tilâvet ettirmek için meblağ ayırmışlardır. Makedonya'da kadınlar tarafından tesis edilen vakıflarda, mevlid kıraat ettirme ile ilgili pek çok örnek bulunmaktadır. Ancak çalışmada bunlardan bir kaçına temas edilecektir.

Mukaddes gecelerde kendisi bizzat mevlid okutmayıp ancak mevlid merasimi akabinde yoksullara ikramda bulunan Ayşe Hanım'ın vakfı, bu yönü ile diğer vakıflardan ayrılmaktadır. el-Hâcce Ayşe Hatun bt. Hüdaverdi 1093/1682 yılında Manastr'ın ihdas ettiği vakıfta sahip olduğu, bir nalbant dükkânı, bir semerci dükkânı, bir hanı ve 60.000 dirhem parasını vakfetmiştir. Dükkânlar ve han mütevellinin insiyatifine bırakılarak icara verilmesini isterken, paranın ise şu usul ile yıllık kiralınmasını vakfiyede hassaten dile getirmiştir: "Paranın da her bin akçesi senelik 120 akçe murâbaha ile istirbâh olunmasını şart koşmuştur." Vâkıfe paranın işletmesi ile akarların yıllık kira gelirlerini, Manastr'da dini ve içtimai hizmetlerin sürdürülmesine tahsis etmiştir. Vakıf varidatından büyük bir kazanç satın alınıp Berat, Regaib, Miraç, Kadir ve Mevlid kandillerinde bu kazanda yemek pişirilip fakirlere verilmesini istemiştir. Vâkıfe, bu gecelerde yoksullara verilecek yemeklerin isimlerini vakfiyede belirtmediği gibi, yemek masrafı için ayırdığı bütçe hakkında da bilgi vermemiştir (VGMA, Defter 987, Sayfa 61, Sıra 18). Lâkin vakıf gelirlerinin oldukça fazla olduğu göz önünde bulundurulduğu takdirde mübarek gecelerin tamamında fukaraya ikram edilecek

kadar ödenek ayrıldığı tahmin edilmektedir. Ayrıca imaret inşa etmeye sermayesi olmayan iyilikseverler, kurdukları küçük bütçeli vakıflarla özellikle kandil gecelerinde yetim ve kimsesizlere ikramda bulunmayı kendilerine düstur edinmişlerdir. Kutsal günlerde yapılan hayr-u hasenatın Allah nezdinde daha makbul olduğunu düşünen Müslümanlar gerek fakirlere verdikleri tasaddukatı gerekse okuttukları mevlidleri, genelde bu mübarek zaman dilimlerinde tahakkuk ettirmeye özen göstermişlerdir.

Yine Manastır'da mevlid okutmaya ödenek ayıran bir diğer yardımsever, Eşrefe Hanım bt. Ahmed'dir. 1328/1910 tarihli vakfiyede Eşrefe Hanım, Rebi'ülevvel ve Rebi'ülâhir aylarında Besim Paşa Camii'nde haftada bir Mevlid-i Nebi okunmasını talep etmiş ve bu vazifeyi ifa eden imama 2 sehim ücret ödemiştir (MŞS 177, v. 67). Mezkûr vâkife gibi, iki aylık zaman diliminde toplamda sekiz mevlid okutan başka bir hayırsever de Sabiha Hanım'dır. Makedonyalı öbür vâkif ve vâkifeler ise genelde yılda bir ile dört arasında değişen adetlerde mevlidler okutturmuşlardır. Vâkıflar tarafından mevlid okutturma hususunda benzer uygulamaların Bursa'da da yapıldığı gözlenmektedir. Karataş, Bursa'da mevlid vakıfları üzerine yaptığı çalışmasında vakıfların bir yıl içerisinde okuttukları mevlid sayısının bir ile on arasında değiştiğini beyan etmiştir (Karataş, 2008: 59). Hayırseverler aracılığıyla gerçekleştirilen Mevlid okutma teamülünün Bursa ve Makedonya'da (Omerov, 2016: 105-119; Telli, 2020: 417-438) olduğu gibi, Bosna (Çam-Ademi, 2016), Bulgaristan (Eren, 2012), İstanbul ve muhtelif bölgelerde de aynı olduğu diğer çalışmalar vasıtasıyla taallüm edilmektedir.

Kadınlar tarafından mevlid okutturulmasıyla ilgili en çarpıcı örneklerden biri de İştîp'te karşımıza çıkmaktadır. Pembe Hanım bt. Yusuf Ağa 1278/1861 yılında İştîp'te inşa ettirdiği medrese için pek çok gayrimenkulü vakfetmiştir. Vâkife, medresede eğitim-öğretim gören öğrencilerin gerek iâşe ve ibâte ihtiyaçlarını gerekse müderrisin maaşını vakfından finanse etmiştir. Pembe Hanım'ın yaptığı bütün bu ücretsiz hizmetlerin karşılığında müderris ve öğrencilerden küçük bir ricası olmuştur. Vakıf medresesinde senede yetmiş bin kelime-i tevhid, üç hatim ve üç mevlidin medresedeki müderris ve talebeler tarafından okunmasını istemiştir (VGMA, Defter 989, Sayfa 238, Sıra 187). O, mevlidin ve diğer uygulamaların yıl içinde hangi zaman aralığında gerçekleştirileceği konusunda vakfiyede veri sunmamıştır. Muhtemelen Osmanlı toplumunda teamül olduğu üzere bu mevlid de Hz. Peygamberin doğum günü olarak anılan 12 Rebi'ülevvel gecesi tahakkuk etmiştir. Vakfiyede her ne kadar belirtilmemiş olsa da tahminimizce mevlidin yapıldığı akşam öğrencilere medresede özel yemekler yapıp ikram edilmiştir.

Sabiha Hanım Vakfı, kadınlara yönelik mevlid ve dini bilgilerin bir konak ortamında uygulanması hususunda en ayrıntılı malumat vermesi sebebiyle diğer vakıflardan farklılık arz etmektedir. Sabiha Hanım bt. Malik Paşa, babasının isminden de anlaşıldığı üzere devlet erkânından bir aileye mensuptur. O, vakfiyede eşinin de babası gibi Paşa olduğunu belirtmiştir. Zengin ve hayırsever bir kadın olan Sabiha Hanım, sosyal konumuna yakışır şekilde pek çok menkul ve gayrimenkulden müteşekkil epeyce büyük bir vakıf ihdas etmiştir. Sabiha Hanım'ın Manastır'da 1321/1903 yılında kurduğu vakıf, din hizmetlerinden eğitime, sosyal hizmetlerden belediye hizmetlerine değin geniş bir yelpazede faaliyet göstermiştir. Fakat burada üzerinde duracağımız husus vâkıfenin mevlid okutulmasına dönük şartlarıdır.

Sabiha Hanım kurduğu vakıfta, mevlid ve dini konulara da ayrı bir önem atfetmiştir. Vâkife, kadınların daha rahat bir ortamda dini bilgilerini öğrenmesi için kendisinin oturduğu Sinan Bey Mahallesi'ndeki konağında haftada bir gün onlara vaaz verilmesini ve Ramazan ayında teravîh namazlarının da yine bu konakta kılınmasını talep etmiştir. Ayrıyeten Rebi'ülevvel ve Rebi'ülâhir aylarında sekiz mevlid ve üç aşr-ı şerif tilavet edilmesini ve bu programın, konağında kadınlara mahsus icra edilmesini bilhassa vakfiyede



belirtmiştir. Bu görevi ifa eden kimseye ödenecek ücret ise vakfiyede açıklanmamıştır (VGMA, Defter 604, Sayfa 59, Sıra 82). Sabiha Hanım, kadınlara ev ortamında düzenlediği sekiz mevlidin akabinde yapılacak ikramlar hakkında vakfiyede bilgi vermemiştir. Ama genelde evlerde tertip edilen mevlidlerin peşinden davetlilere çeşitli ikramlar sunulmaktadır. Vâkıfe her ne kadar bu mevzuda vakfiyede herhangi bir veri takdim etmemiş olsa da konağında mevlid dinlemeye gelen hanımlara türlü ikramların yapıldığı söylenebilir.

Vakfiyelerde zikredilen bulgulardan anlaşıldığı üzere mübarek gün ve gecelerde, Rebi'ülevvel ve Rebi'ülahir ayları içerisinde cami, medrese, tekke, ev ve konaklarda pek çok mevlid programı icra edilmiştir. Camilerde okunan mevlidler toplumun tamamına yönelik gerçekleştirilirken, evlerde yapılan mevlid merasimlerinin Sabiha Hanım Vakfı'nda olduğu gibi sadece kadınlara özgü olduğu anlaşılmıştır. Vakıf mevlidleri genelde mukaddes zaman dilimlerinde yapılmıştır. Okunan mevlidlerin bir kısmı sırf Allah rızası ve Hz. Peygamber sevgisi için olabildiği gibi, diğer bir kısmı da başta Hz. Peygamber ve Ehl-i beytinin ervâh-ı tayyibelerine olmak üzere vâkıfın - eğer müteveffa ise kendisinin de ruhuna - vefat eden aile efradının ruhlarına hediye edilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Vâkıfların mühim bir kesimi okuttukları mevlidlerde ahirete irtihal eden yakınlarını unutmamış, onları da mevlid ve Kur'ân tilâvet ettirerek rahmetle yâd etmiştir. Böylece mevlid geleneğinin nasıl muhafaza edilip sürdürüldüğü ve gelecek nesillere aktarıldığı gibi önemli hususlardaki bilgiler vakfiyelerde mevcuttur. Mevlid, dinî merasimlerin ayrılmaz bir parçası olmakla beraber sosyal hayatın da vazgeçilmezlerinden biri hâline gelmiştir.

### Sonuç

Anadolu ve Balkan toplumunda geniş bir yelpazeye yayılan mevlid okuma âdeti yaşamın birçok alanında tesirli olmuştur. Süleyman Çelebi'nin kaleme aldığı mevlide, yazıldığı andan itibaren Müslümanlar çokça rağbet etmiştir. Başta Resûlullâh'ın veladetini anma vesilesiyle okunan mevlid zamanla mukaddes gecelerin tamamında kırâat edilmeye başlanmıştır. Sonraki dönemlerde mübarek gecelerin dışında da icrâ edilen mevlid merasimi, içtimai hayatın dahi vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Açılış merasimleri, doğum günleri, düğün cemiyetleri, cenaze törenleri, asker ve hacı uğurlamaları, yeni eve taşınma durumları gibi hayatın sevinçli ve üzüntülü her alanında mevlid okutulmuştur. Bu vesileyle insanlar; sevap kazanmayı, iyi ve kötü günlerine gelmek suretiyle saadetlerinin artmasını ve hüznlerinin azalmasını murat etmişlerdir.

Mevlid geleneğinin Anadolu ve Balkan halkları arasında ivedilikle yayılmasında vakıfların önemli katkısı olmuştur. Vâkıflar, şartları arasına mevlid okutma ibaresini yazdığı anda bununla ilgili vakıf gelirlerinden bir fon ayrılır ve her yıl gerekli meblağ bütçeden harcanarak vâkıfın şartları doğrultusunda mevlid tertip edilmeye devam edilirdi. Okunan mevlidin sevabı umumiyetle başta Hz. Peygamber ve Ehl-i beytinin ervâh-ı tayyibelerine, sonra da vâkıfın ve yakınlarının ruhlarına hediye edilirdi. Mevlid okutma teâmülü, vakıflar vasıtasıyla her sene tekerrür ettiği için hızlıca yayılma ve gelenekselleşme fırsatı bulmuştur. Mevlidin Müslümanlar arasında bu kadar kolay benimsenmesinde kuşkusuz ki en önemli saik Allah Resulüne olan muhabbetir. Bu muhabbet ve meveddet etrafında kurulan gönül köprüsü zamanla hayatın her alanıyla bütünleşmiştir. Mevlid, toplumun neşeli anlarında şükür, matemli zamanlarında da mühim bir teselli kaynağı oluvermiştir.

Erkek ve kadın vâkıflar tarafından pek çok mevlid vakfı kurulması, Makedonya'nın bütün şehirlerinde mevlid okutulmasına ve bu âdetin yaygınlaşmasına olanak sağlamıştır. Makedonya halkı tarafından benimsenen bu gelenek, Osmanlı'nın Balkanlar'dan ayrılmasından sonra da varlığını sürdürmüştür. Os-

manlı Devleti'nin Balkan Savaşları'ndan sonraki süreçte Makedonya bölgesiyle idarî açıdan bağlantısı kesilmiştir. Ancak Balkan topraklarında din, dil, kültür vb. alanlarda Türk medeniyetinin tesiri devam etmektedir. Dinî ve içtimai faaliyetlerin bu coğrafyada kökleşmesinde ve yaşatılmasında vakıflar başrol oynamıştır. Bölgede Müslümanların dinî kimliğinin korunmasında mevlid ritüelinin önemli katkısı bulunmaktadır. Ayrıca mevlid merasimleri sayesinde dinî hayat muhafaza edilmiş ve bu törenler, milli ve kültürel değerlerin ihya edilmesinde son derece etkili olmuştur. Aynı zamanda Hz. Peygamber'e olan sevgi ve muhabbet, halkın zihninde her daim canlı kalmıştır. Balkanlar'ın her köşesinde coşku ile icrâ edilen mevlidler, özel gün ve gecelerde insanların bir araya gelmesini ve kaynaşmasını temin ettiği gibi, evlerde düzenlenen mevlidler de komşu ve akraba münasebetlerinin daha faal kalması için gerekli ortamı tesis etmiştir.

## Kaynaklar

### 1. Arşiv Kaynakları

#### 1.a. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

VGMA, Defter 581, Sayfa 381, Sıra 282; Defter 604, Sayfa 59, Sıra 82; Defter 629, Sayfa 415, Sıra 332; Defter 744, Sayfa 155, Sıra 39; Defter 987, Sayfa 61, Sıra 96; Defter 988, Sayfa 286, Sıra 184; Defter 988, Sayfa 210, Sıra 121; Defter 989, Sayfa 141, Sıra 106; Defter 989, Sayfa 238, Sıra 187; Defter 989, Sayfa 185, Sıra 141; Defter 990, Sayfa 49, Sıra 40; Defter 990, Sayfa 3, Sıra 3; Defter 990, Sayfa 7, Sıra 6; Defter 990, Sayfa 37, Sıra 20.

#### 1.b. Manastır Şer'îye Sicilleri (MŞS)

MŞS, Defter 113, Sayfa 74; Defter 128, Sayfa 70; Defter 135, Sayfa 69; Defter 157, Sayfa 81; Defter 163, Sayfa 82; Defter 167, Sayfa 100; Defter 168, Sayfa 88; Defter 173, Sayfa 26; Defter 177, Sayfa 67; Defter 179, Sayfa 56.

#### 1.c. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, EV. D. 11437.

BOA, AE, SAMD, Dosya No 41, Gömlek No 4061.

### 2. Araştırma ve İnceleme Eserleri

Ahmed, Vedat S. (2009). "Bulgaristan'da Dini Kimliğin Korunmasında Mevlidin Rolü". *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*. ed: Bilal Kemikli-Osman Çetin. Bursa: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 434-446.

Baki, Süleyman (2009) "Makedonya ve Kosova'da Mevlid Merasimleri Neyi İfade Eder", *Yazılışının 600. Yılında Bir Kutlu Doğum Şaheseri Uluslararası Mevlid Sempozyumu*. ed: Bilal Kemikli-Osman Çetin. Bursa: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 446-458.

Buzpınar, Şit Tufan (2006). "Nakîbüleşraf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDVİA)*. C. 32, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 322-324.

*Bosna Hersek Vakfiyeleri* (2016). Ed. Mevlüt Çam-Rahman Ademi. C. I-V. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Çetin, Osman (2001). "Tarihte İlk Resmî Mevlid Merasimleri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (C. 2, S. 2), 72-76.

Eren, Halit (2012). *Balkanlar'da Osmanlı Vakıfları Vakfiyeler Bulgaristan*. C. I. İstanbul: Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı Yayınları. 318-321.

İbn Hallikân (1977). *Vefeyâtü'l-A'yân, Dâru's-Sâdir*, C. IV, Beyrut: 1977.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem el-Ensârî el-Hazrecî el-Mısrî el-İfrîkî (1431/2010). "سَلَامٌ" md., *Lisânu'l-'Arab*, I-XX, Suudi Arabistan: Vezâratu's-Şuûni'l-İslâmiyye ve'l-Evkâf ve'd-Da've ve'l-İrşâd, , C. 15, 200-202.

İzeti, Metin (2007). "Rumeli İnsanında Peygamber Sevgisi ve Mevlid Geleneği". *Süleyman Çelebi ve Mevlid Yazılışı, Yayılış ve Etkileri*. ed. Mustafa Kara-Bilal Kemikli, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları. 345-352.

Karataş, Ali İhsan (2008). "Osmanlı Toplumunda Hz. Peygamber Sevgisinin Tezahürü olarak Kurulan Mevlid Vakıfları". *İstem*, (11), 47-47.

- Okiç, M. Tayyib (1975). "Çeşitli Dillerdeki Mevlidler ve Süleyman Çelebi Mevlidinin Tercümleri". *Erzurum, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1), 17-78.
- Omerov, Mumin (2016)., Vakfiyelere Göre XV-XVIII. Asırda Makedonya'da Vakıflar ve İşlevleri. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Omerov Mumin (2020). Tanzimat'tan Osmanlı Hakimiyeti'nin Sonuna Kadar Makedonya'da Vakıflar. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Pakalın, Mehmed Zeki(1971). *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. C. III, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Pekolcay, Necla (2013). *Mevlid*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Rıf'at, Ahmet (1988). *Devhatü'n-Nukabâ: Osmanlı Toplumunda Sâdât-ı Kirâm ve Nakibülerâflar*. haz. Hasan Yüksel-M. Fatih Köksal, Sivas: Dilek Matbaası.
- Telli, Hasan (2020). "Osmanlı Vakfiyelerinde Hz. Muhammed'i (sav) ve Konumu ve Tavsif Eden İfade Forumları (Makedonya Örneği)". *İstem*, (36), 417-438.
- Türer, Osman (2009). "Osmanlı Sarayında İcra edilen Mevlid Merasimi: Mevlid Alayî". *Kültür Coğrafyamızda Hz. Muhammed Uluslararası Sempozyum (Orta Asya, Kafkasya ve Balkanlar)*. Sakarya: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. 359-364.